

Драгиша Д. Васић*

Универзитет у Бањој Луци

Филозофски факултет

Студијски програм историје

Оригинални научни рад

УДК 323.12(=163.41):37.014(497.6)“1992”

DOI 10.7251/SIC0219141V

НАСТАВА ХИСТОРИЈЕ ИЛИ НАСТАВА ВИКТИМОЛОГИЈЕ И СРБОФОБИЈЕ? О ИЗУЧАВАЊУ РАТА 1992–1995. ГОДИНЕ У ШКОЛАМА КАНТОНА САРАЈЕВО

Апстракт: Дилему из наслова намећу садржаји актуелних закона о основном и средњем образовању, наставних програма, уџбеника и уџбеничких допуна у Кантону Сарајево у којима је приоритет у изучавању савремене историје дат страдању Муслимана/Бошњака у рату 1992–1995. године, а српска страна у том рату приказана крајње негативно. У фокусу разматрања су уџбеничке допуне о рату 1992–1995. године, околности њиховог настанка 2016–2018. године, те реакције које су изазвале. Закључку о злоупотреби наставе историје у функцији нетолерантне идеологије и политике воде: изразито моноперспективна перцепција рата уз оштру подјелу на „ми“ (хероји, жртве) и „они“ (агресори, окупатори, злочинци), издвајање свега неколико појава и простора (дио Сарајева, Сребреница јула 1995.) из контекста пропасти Југославије и рата у БиХ, манипулације историјским изворима и утврђеним чињеницама, непоштовање дидактичких принципа научне заснованости наставе и њене прилагођености узрасту ученика. Таква интерпретација рата 1992–1995. године се агресивно на-

меће другима, што је видљиво и у реакцијама из бошњачке средине на измјене наставних програма и уџбеничких садржаја најновије историје у Републици Српској.

Кључне ријечи: Рат 1992–1995, Кантон Сарајево, злоупотреба наставе историје.

Увод

Три стране у рату 1992–1995. године у Босни и Херцеговини (БиХ) створиле су три образовна система: муслимански/бошњачки, хрватски и српски. Разлике па и супротстављеност међу њима долазиле су и долазе до изражаја у садржајима наставних предмета тзв. националне групе (матерњи језик, географија), а посебно историје, како се предмет назива у школама гдје се настава изводи на српском језику. У школама у којима се користи хрватски језик тај наставни предмет се зове повијест, а у школама на језику који се у бошњачким срединама назива босанским¹ историја је почетком 1990-их година преименована у историју.² Међу наставним садржајима у великој мјери су спорне, искључиве и супротстављене интерпретације збивања, идеја, појава и процеса из националне прошлости и прошлости БиХ, што је свједочанство непоштовања дидактичког принципа научне заснованости наставе. Тај принцип подразумијева транспонованье у наставу (циљеве, исходе, програме, уџбенике, реализацију наставе) научних, т. ј. објективних, поузданих и провјерених, резултата прилагођених, дакако, психо-физичким могућностима и предзнањима ученика.³

¹ На српској и хрватској страни оспорава се назив „босански језик“ као израз унитаризације БиХ и оспоравања властитог идентитета.

² Даље у овом тексту, ради економичности у излагању, наставни предмет се када је ријеч о хрватском образовном систему назива повијест, о бошњачком историја, а о српском систему историја. Појам историја се употребљава и када се говори о историјском развоју (збивањима, појавама, процесима и идејама из прошлости), као и о науци о њему.

³ Милутин Перовић, *Методика наставе историје*, Београд, 1995, 31; Drago Branković, Mile Ilić, *Osnovi pedagogije*, Drugo dopunjeno izdanje, Banja Luka, 2003, 212-213.

Питање научности савремене историје, а поготово научности истраживања најближих деценија, посвуда се и дуго поставља.⁴ Напросто, архивска грађа је увелико у фазама сређивања и преузимања, па тако великим дијелом није доступна истраживачима; нека збивања, појаве и процеси нису окончани, па је идеологизација и политизација њихових интерпретација веома присутна; мали је број истинских научних радова, за разлику од публицистичких и ваннаучних. Јасно је да су сва ова ограничења у три националне историографије у БиХ највише присутна у стварању научних (и квазинаучних) радова о рату 1992–1995. године и у транспоновању њихових резултата у наставу историје, повијести и историје. Стога је Савјет Европе 2000. године препоручио да се привремено обустави подучавање о тој осјетљивој теми док „хисторичари у БиХ – уз подршку међународних стручњака – не утврде заједнички приступ изучавању овог периода у БиХ“.⁵ Увођењем 2017–2018. године нових садржаја о рату у Босни и Херцеговини 1992–1995. године у наставу историје основних и средњих школа у Кантону Сарајево, а потом и у више других кантона Федерације Босне и Херцеговине, дефинитивно су одбачене препоруке Савјета Европе.

Комитет министара Савјета Европе је 31. октобра 2001. усвојио и Препоруку (2001)15 о настави историје у Европи у XXI вијеку, у чијем Додатку су наведене злоупотребе наставе историје. „Настава историје не смије бити средство идеолошких манипулација, пропаганде, нити се смије користити за заговарање идеја нетолеранције, ултранационализма, ксенофобије, расизма и антисемитизма. Историјска истраживања, као и настава историје у школама, нису ни на који начин и без обзира на намјеру, спојива са основним вриједностима и прописима Савјета Европе, уколико допуштају или промовишу злоупотребу историје кроз:

⁴ Милорад Екмечић, „Размишљања о методологији савремене историје“, *Историјски часопис*, књ. XLII–XLIII (1995–1996), 332, 352, 356. и 367–370; Џон Тош са Шоном Лангом, *У трагању за историјом. Циљеви, методи и нови правци у проучавању савремене историје*, Београд, 2008, 206–207.

⁵ *Recommendation 1454 (2000) Education in Bosnia and Herzegovina*, Council of Europe, Parliamentary Assembly, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?file-id=16792&lang=en> (21. 11. 2018); Хаике Карго, Катарина Батарило, *Реформа у настави историје у Босни и Херцеговини. Осавремењивање уџбеника историје у БиХ: од уклањања увредљивог садржаја из уџбеника у току 1999. године до нове генерације уџбеника у школској 2007/2008. години*, 2008, 8.

- кривотворење или састављање лажних свједочанстава, статистичких података, монтираних слика итд;
- стриктно везивање за један догађај да би се оправдали или прикрили други;
- искривљавање прошлости за потребе пропаганде;
- изразито националистичку верзију прошлости која може да створи подјелу „ми“ – „они“;
- злоупотребу историјских записа;
- негирање историјских чињеница;
- занемаривање историјских чињеница.⁶

Начин и околности увођења нових садржаја савремене историје у Кантону Сарајево наметнули су питање: Да ли је поред одбацивања Препоруке 1454 (2000) Савјета Европе о (не)узучавању рата 1992–1995. године, одбачен и Додатак Препоруци (2001)¹⁵ о настави историје у Европи у XXI вијеку, у којем се наводе злоупотребе наставе историје?

Увођење нових наставних садржаја о рату 1992–1995. године у Кантону Сарајево

На прилике у дејтонској Босни и Херцеговини, укључујући и област образовања, поред три националне политике велики утицај имала је и тзв. међународна заједница. Њена интервенција у наставу историје, историје и повијести у БиХ започела је 1998. године уклањањем из уџбеника „увредљивих садржаја“ за које је процијењено да подстичу националну мржњу и нетрпељивост. У стручној и широј јавности било је напада на ту интервенцију у уџбеницима као врсту цензуре која је ауторима негирала право на слободу мишљења. Означавање „увредљивих садржаја“ у уџбеницима било је један од услова за пријем БиХ у Савјет Европе.⁷

⁶ Препорука (2001)¹⁵ о настави историје у Европи у XXI веку (усвојена од стране Комитета министара 31. октобра 2001. на 771. састанку заменика министара), Савет Европе, Комитет министара, 4-5.

⁷ Х. Карго, К. Батарило, *н. г.*, 9-10; Katarina Batarilo, „Udžbenici povijesti u funkciji pomirenja?“, *Povijest pripada i drugima, Poseban prilog Svjetla riječi. Povijest u udžbenicima*, сiječanj 2009,

Под страним притиском, министри просвјете у БиХ⁸ су 2000. године договорили усклађивање три образовна система. До 2002. године требало је уклонити уџбенике „из групе националних предмета“ који су писани и штампани изван БиХ. Исте године, Организацији за европску безбједност и сарадњу (ОЕБС) додијељена је надлежност за реформу образовања у БиХ. Наредне године су усвојени *Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини* и *Заједничка језгра наставних планова и програма Босне и Херцеговине*.⁹ Након дужег одбијања и министар просвјете и културе Републике Српске је 2006. године, у вријеме снажног страног интервенционизма у БиХ, потписао *Смјернице за писање и оцјену уџбеника историје за основне и средње школе у Босни и Херцеговини*. У њима се истиче да у уџбеницима треба да: БиХ буде главна полазна тачка, али су у закључцима констатована неслагања по овом питању; непристрасно представе основе историје сва три конститутивна народа и националних мањина; спорна питања из наставних програма буду „објашњена на начин који не вријеђа, те уважава осјећања конститутивних народа и националних мањина“; сусједне државе буду представљене на непристрасан начин; буде примјењено „интерактивно учење и компаративни методолошки приступ“.¹⁰

Препорука (обично називана мораторијум) Савјета Европе из 2000. године о (не)изучавању рата 1992–1995. године и *Смјернице за писање и оцјену уџбеника историје за основне и средње школе у Босни и Херцеговини* нису досљедно поштоване ни у једном од три образовна система у БиХ. Програми и уџбеници повијести су све вријеме преузимани из Хрват-

10; Драгиша Д. Васић, „Научна заснованост наставе историје у основним и средњим школама у Републици Српској“, *Зборник радова са Округлог стола „Настава историје у Републици Српској – стање и перспективе“*, АНУРС, Бањалука (у штампи)

⁸ У Федерацији БиХ постоји 11 министара просвјете – 10 у кантоналним владама и један у федералној влади, док у Републици Српској има један министар. На нивоу власти Босне и Херцеговине не постоји министарство просвјете.

⁹ *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa Bosne i Hercegovine*, 8. 8. 2003; Х. Карго, К. Батарило, *н. г.*, 11; Заједничка језгра не обухватају теме из националне историје.

¹⁰ *Смјернице... су објављене у Службеном гласнику БиХ* јануара 2007. године. Објављене су као прилог у: Luisa Black, *Приручник за наставнике историје у Босни и Херцеговини*, Council of Europe, 133-138.

ске уз мала прилагођавања приликама у БиХ. У уџбеницима савремене повијести градиво о „Домовинском рату“ има изузетно мјесто, а карактерише га агресиван антисрпски приступ. И у наставним програмима и уџбеницима историје и хисторије за завршне разреде основне школе били су присутни сажети садржаји о рату 1992–1995. године. Међутим, посебно са протоком времена, већина и стручњака и наставника у сва три система постајала је свјесна широког интереса и потребе у друштву да се збивања, појаве, процеси и идеје с краја XIX и почетка XX вијека изучавају у свим врстама школа.

Повремено су у бошњачкој средини дизани гласови против мораторијума Савјета Европе. На примјер, 2012. године је најтиражнији сарајевски лист *Дневни аваз* у „истраживачком темату“ тражио да се одбаци мораторијум и да се учи градиво, по њему, „о агресији на БиХ чији је циљ био искоријењивање Бошњака, а нарочито о Сарајеву, Сребреници“.¹¹

Да ће бити омогућено ученицима да уче „истину о рату“ 1992–1995. године најавили су у августу 2016. године предсједник владе Кантона Сарајево (КС) Елмедин Конаковић и министар образовања, науке и младих Елвир Казазовић.¹² Њихова најаву је била у складу са програмским документима и политиком Странке демократске акције (СДА), деценијама водећом бошњачком странком.

У априлу 2017. године, Асмир Хасичић, предсједник Управног одбора Удружења наставника хисторије Кантона Сарајево и директор једне сарајевске основне школе, изјавио је: „Нећемо пристати ни на какав мораториј и ми подржавамо напоре Владе КС у овом контексту. Свака страна мора препознати своје недостатке, једино се тако може кренути даље, ништа нећемо постићи колективним заборављањем.“ О начину на који ће се то постићи казао је: „Морамо на професионалан, педагошки начин дјецу објаснити шта се десило, користећи се искључиво међународним изворима. Нису нам потребни ни бошњачки ни хрватски ни српски извори јер има пуно материјала који је осигурао Хашки трибунал, а он дефини-

¹¹ „Ko našoj djeci brani da u školi uče istinu o genocidu u BiH?!“, <http://www.islambosna.ba/ko-naoj-djeci-brani-da-u-koli-ue-istinu-o-genocidu-u-bih/> (28. 4. 2019)

¹² Veldin Čustović, „Djeca u KS će učiti u školama o ratnim dešavanjima?“, <https://www.hayat.ba/vijest.php?id=41311> (26. 4. 2019)

ше појам геноцида у Сребреници и опсаду Сарајева и нема потребе да то било ко доведе у питање.¹³ Хасичић се, дакле, отворено заложио за псеудоисторијски приступ прошлости. Псеудоисторичари заснивају свој рад на селекцији историјских извора, тј. бирају само оне изворе који иду у прилог тезе или закључка које унапријед формулишу, а све што им не иде у прилог игноришу или тенденциозно интерпретирају. За разлику од њих, историчари до сазнања, често и неочекиваних, долазе на основу критике што обимнијег и разноврснијег спектра извора.¹⁴

Већина медија у Сарајеву здушно је подржала иницијативу које су изнијели политичари, Хасичић и др.¹⁵ Што се тиче академске заједнице, Адиб Ђозић, професор Универзитета у Тузли, се 2017. године у чланку у *Годишњаку Бошњачке заједнице културе Препород* заложио за уврштавање у универзитетске и средњошколске наставне програме предмета „наука о геноциду“. Приједлог је образложио: „Ми управо заговарамо исти приступ изучавању холокауста над Јеврејима и геноцида над Бошњацима, јер су по бруталности, окрутности, намјери уништења и свим другим геноцидним карактеристикама, ова два злочина готово потпуно истовјетна.“¹⁶ А. Ђозић је члан СДА, у чијој биографији пише да је био кантонални министар, народни посланик, али и да је утемељио нову наставну дисциплину – Социологију геноцида!¹⁷

¹³ A. Z., „Nastavnici historije ne pristaju na moratorij: Djeca moraju znati šta se desilo od '92. do '95.“, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/nastavnici-historije-ne-pristaju-na-moratorij-djeca-moraju-znati-sta-se-desilo-od-92-do-95/170412011> (26. 4. 2019)

¹⁴ D. Allchin, „Pseudohistory and Pseudoscience“, *Science & Education*, 13, 2004. 186-187; Damian Thompson, *Kontraznanje. Kako smo podlegli teorijama zavjere, nadrilječništvu, pseudoznanosti i kvazipovijesti*, Zagreb, 2009, 11-32. и 55-75; Драгиша Д. Васић, „Како разоткрити псеудоисторију?“, *Наука без граница*, 1, *Изван оквира*, Међународни тематски зборник, Косовска Митровица, 2018, 334-335.

¹⁵ На примјер, новинарка *Ослобођења* Гордана Катана се чудила како неко може довести у сумњу релевантност изучавања историје „на бази фактографских чињеница, односно пресуда за ратне злочине“. (<https://preporodbn.com/strah-od-suocavanja-s-istinom/> (20. 4. 2019))

¹⁶ Adib Đozić, „Nauka o genocidu u nastavnim programima – da ili ne“, *Godišnjak BZK Preporod*, Sarajevo, 2017, 88.

¹⁷ Semir Mustafić, „Spašavanje penzionera Adiba: Univerzitet u Tuzli otvorio smjer da profesor Đozić ne bi išao u penziju!“, <http://www.zurnal.info/novost/21561/univerzitet-u-tuzli-otvorio-smjer-da-profesor-do-zic-ne-bi-isao-u-penziju-> (12. 5. 2019)

Међутим, било је у Сарајеву појединаца са критичким ставом према злоупотреби науке и наставе. Ауторка више уџбеника историје Арифа Исаковић питала се априла 2017. чему цијела акција у КС кад се већ у постојећем уџбенику налазе садржаји о рату, а сваке школске године „за све ученике 9. разреда организује се посјета Споменичком комплексу Тунел спаса и историјски часови о опсади Сарајева. Ученици основних и средњих школа посјећују и Историјски музеј гдје је смјештена стална поставка Опсада Сарајева, Музеј Алија Изетбеговић, а учествују и у програмима обиљежавања значајних битака за одбрану Сарајева у протеклом рату.“ Критиковала је политизацију школства, оптужила је поједине историчаре да умјесто науци служе представницима државне власти.¹⁸

Хуснија Камберовић, професор Одсјека за историју Филозофског факултета и дугогодишњи директор Института за историју у Сарајеву, почетком јуна 2017. заложује се за изучавање „и лијепих и тамних страна историје“. Природним је оцијенио постојање три перцепције историје у БиХ. Уколико се оне темеље „на научном методу и уколико се поштују правила струке, онда различите интерпретације уопште нису проблем“. Он је истакао потребу изучавања историје рата 1992–1995. упозоравајући: „Но, потребно је водити рачуна о мјери, о начину на који се то треба интерпретирати, о обиму којим то треба бити обухваћено у уџбеницима. Чини ми се да у многим дијеловима људи улазе неприпремљени и више желе да у тај процес уђу са намјером како би неке друге оптужили, него што им је намјера да се истина о томе шта се заправо дешавало у рату прошири.“¹⁹

Гласови који су упозоравали на опрез и мјеру у реформи наставних програма историје нису се далеко чули. У члану 24, став 17 „Закон о основном одгоју и образовању“ и у члану 36, став 5, „Закон о средњем обра-

¹⁸ „Arifa Isaković: Politizacija rata ili težnja za istinom“, <https://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/arifa-isakovic-politizacija-rata-ili-teznja-za-istinom-3088> (14. 9. 2018); А. Исаковић је касније Асмира Хасичића оптужила због некомпетентности и непотизма. (Arifa Isaković, „Kurikularna reforma u Kantonu Sarajevo – još jedna prilika da pojedinci zarade i provedu se“, <http://www.prometej.ba/clanak/osvrti/kurikularna-reforma-u-kantonu-sarajevo-jos-jedna-prilika-da-pojedinci-zarade-i-provedu-se-3535> (14. 9. 2018))

¹⁹ „Suočavanje i sa lijepim i sa tamnim stranama prošlosti može nam pomoći“, <https://vijesti.ba/clanak/363090/suocavanje-i-sa-lijepim-i-sa-tamnim-stranama-proslosti-moze-nam-pomoci> (27. 4. 2019)

зовању“, које је усвојила Скупштина Кантона Сарајево у јуну 2017. године, пише: „Министар ће осигурати да наставни садржаји, односно тематске јединице које су посвећене изучавању злочина геноцида почињеног у Босни и Херцеговини, у временском периоду 1992–1995. година, тематске јединице посвећене опсади Сарајева, према пресудама надлежних судова, буду саставни обавезујући дио наставног плана и програма.“²⁰

У другим срединама садржаје наставних програма одређују одабране групе наставника, научника, методичара, а усваја их надлежни министар. У Сарајеву су очигледно од њих тај посао увелико преузели политичари.²¹ Они су превидјели да по пресудама хашких судова просторни и временски оквир „злочина геноцида“ није Босна и Херцеговина 1992–1995. године, већ Сребреница јула 1995. Такође, свођење на „опсаду Сарајева“ сложених ратних дешавања у подијељеном главном граду БиХ је тенденциозно поједностављење.²² Издвајање свега двије појаве из комплекса рата 1992–1995. године и њихово изучавање само на основу судских пресуда је чита злоупотреба историје. Посланичком већини кантоналне скупштине (и Асмиру Хасичићу у његовој најави) као да није познато да

²⁰ „Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju“, *Službene novine Kantona Sarajevo*, br. 23, 15. 6. 2017, str. 35; „Zakon o srednjem obrazovanju“, *Službene novine Kantona Sarajevo*, br. 23, 15. 6. 2017, str. 7.

²¹ Исти сазив Скупштине КС је октобра 2016. сарајевску школу „Добрашевићи“ назвао по Мустафи Бусулачићу, најистакнутијем припаднику организације „Млади муслимани“. М. Бусулачић је у Другом свјетском рату био: стипендиста фашистичке владе у Риму, спикер на радију у Риму, сарадник јерусалимског муфтије Емина Ел Хусеинија, предавач имамима 13. СС дивизије у Губену (Њемачка), аутор више текстова у штампи у којима је промовисао идеологију и ратну политику НДХ и окупаторских фашистичких сила. (Види: Tarik Haverić, *Kritika bosanskog uma. Ogled o jednom historijski fiksiranom mentalitetu*, Sarajevo, 2016, 75-84; Husnija Kamberović, „Slučaj Mustafe Busuladžića – sa povijesne margine ka politikantskom centru“, *Na margini povijesti: zbornik radova*, Sarajevo, 2018, 121-134); Увођење нових наставних садржаја пратиле су углавном позитивне реакције сарајевских медија, а негативне реакције медија из Српске. Марина Величковић је 10. маја 2017. у сарајевском часопису *Школегџијум*, оптужила медије због површног, сензационалистичког, националистичког и нетачног извјештавања, преношења говора мржње. Написала је да ће нови школски закон у КС „овакву врсту емоционалне и интелектуалне манипулације институционализовати кроз причу о патриотизму.“ (Marina Veličković, „Učešće novinara u lobotomiji obrazovanja“, <https://www.skolegijum.ba/tekst/index/1261/ucisce-novinara-u-lobotomiji-obrazovanja> (14. 9. 2018))

²² Види: Miloš Ković, Draga Mastilović, „The Use and Abuse of History: Clio behind ICTY Bars“, *Српски историјски часопис*, I, Бања Лука – Источно Сарајево, 2018, 172-196.

историју пишу историчари, а не правници. Ако би слиједили њихово схватање, онда „нема потребе да нико доводи у питање“, на примјер, пресуду Понтија Пилата Исусу из Назарета, пресуде инквизиције или, пак, судова у Стаљиновом Совјетском Савезу... Ипак, тешко је повјеровати да би они гласали да се пресуде са Сарајевског процеса 1983. године Алији Изетбеговићу и другим панисламистима прогласе за необориву истину и као такве користе у настави. Дакле, псеудоисторијски приступ у настави најновије националне историје у Кантону Сарајево добио је снагу законâ од почетка школске 2017/2018. године. Научни приступ подразумијева сагледавање историјских појава у контексту, тј. узимање у обзир збивања, појава, процеса и идеја који су претходили и који су се збивали истовремено у ближем и ширем окружењу.²³ Наставни програми, уџбеници и извођење наставе се заснивају на широко прихваћеним резултатима научне историографије. Таквих резултата, када је у питању рат 1992–1995. године је, природно, још увијек мало. Њихов број и квалитет расте са доступношћу архивске, мемоарске и друге грађе, са смиривањем узаврелих страсти учесника у рату, са завршетком појава и процеса који су трајали у рату и после њега. Све ово су елементарна знања која се посвуда уче на уводном предмету студија историје.

Комисија, коју је 5. јула 2017. именовало Министарство за образовање, науку и младе КС,²⁴ је на Одсјеку за историју Филозофског факултета у Сарајеву наставницима основних и средњих школа у јануару 2018. године представила *Наставне материјале за изучавање опсаде Сарајева и злочина геноцида почињеног у Босни и Херцеговини у периоду од 1992. до 1995. године у основним и средњим школама у Кантону Сарајево* (даље: *Наставни материјали*). Аутори материјала намијењених ученицима²⁵ су Азерина Муминовић и поменути Асмир Хасичић. Муминовић је иступила у јавности са нетачном тврдњом: „До сада нисмо имали ни у џ-

²³ *Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja*, Zagreb, 2007, 3; Џ. Тош, н. г., Београд, 2008, 32-33.

²⁴ Предговор у: *Nastavni materijali za izučavanje opsade Sarajeva i zločina genocida počinjenog u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine u osnovnim i srednjim školama u Kantonu Sarajevo* (даље: *Nastavni materijali*), Sarajevo, 2018, 3.

²⁵ Урађени су и додатни материјали намијењени наставницима, као и методички приручник за наставнике.

беницима, ни у плану и програму, обраде ових важних догађаја из времена агресије на нашу домовину.“ Неистинита је била и њена тврдња да су се аутори придржавали препорука УНЕСКО-а и Савјета Европе, *Смјерница за писање и оцјену уџбеника историје за основне и средње школе у Босни и Херцеговини*. Нагласила је: „Строго смо водили рачуна да су наши извори објективни, са чврстим доказима, да имамо објективан став и у навођењу референтне изворе.“²⁶ Ова реченица сугерише да су аутори написали научни рад на основу критике историјских извора. Међутим, за такво што аутори *Наставних материјала* Муминовић и Хасичић нису имали било какво искуство у научном истраживању и писању, нити образовање које би укључивало шире и продубљеније познавање савремене историје те методологије историјских истраживања. Обоје су били аутори уџбеника историје, али за старије периоде. На концу, уџбеничка литература није научни рад, већ транспоновање највреднијих резултата дотадашњих научних истраживања за потребе и могућности ученика.

Уџбенички садржаји су разрада циљева, исхода, садржаја наставних програма. Не и у Кантону Сарајево, гдје су прво урађени *Наставни материјали*, да би потом, 15. марта 2018. године министар Казазовић донио *Одлуку о допуни наставног програма предмета историја/повијест у IX разреду основне школе* увођењем нових наставних јединица, које је требало обрађивати већ те школске године. Називи четири наставне јединице, за чију обраду и утврђивање је предвиђено осам часова, преписане су у наставни програм из *Наставних материјала*: „Опсада Сарајева, војно-политички аспект; Опсада Сарајева, свакодневни живот и угрожавање хуманитарног права; Етничко чишћење, ратни злочини и злочини против човјечности у БиХ 1992-1995. године и Геноцид у Сребреници“.²⁷

²⁶ „Prof. historije Azerina Muminović: Učimo o opsadi Sarajeva i Genocidu u Srebrenici“, <https://www.preporod.com/index.php/intervju/item/9012-prof-historije-azerina-muminovic-ucimo-o-opsadi-sarajeva-i-genocidu-u-srebrenici> (25. 4. 2018); Азерина Муминовић је професорица историје у основној школи у Сарајеву која носи име „Алија Наметак“. Он је био један од најактивнијих књижевника и јавних личности у Независној Држави Хрватској. (О А. Наметку види: Т. Haverić, *н. г.*, 25-29. и 91)

²⁷ „Odluka o dopuni nastavnog programa za predmet historija/povijest u IX razredu devetogodišnjeg obrazovanja u osnovnim školama Kantona Sarajeva“, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/opsada-sarajeva-genocid-u-srebrenici-i-etnicko-ciscenje-uskoro-u-udzbenicima-za-9-razred/180327123> (30. 4. 2019)

Министарство образовања, науке и младих КС је у априлу 2018. одштампало *Наставне материјале*, које је потом доставило школама, односно ђацима и наставницима историје. У цијелом поступку су искључени издавачи уџбеника и наставних средстава. Рецензенти наставног материјала за ученике и истовремено аутори додатних материјала за наставнике били су упосленици Универзитета у Сарајеву: предсједник поменуте Комисије проф. др Зијад Шехић, са Одсјека за историју Филозофског факултета, и два њена члана др Месуд Шадинлија, са Института за истраживање злочина против човјечности и међународног права, и мср Јасмин Медих са Института за историју. *Наставни материјали* нису прослијеђени библиотекама и књижарама.²⁸ Ова прикривеност је вјероватно главни разлог што је њихов садржај прошао незапажено у мас-медијима.

У међувремену, амерички дипломата Брус Г. Бертон, шеф мисије ОЕБС-а у БиХ, изјаснио се априла 2018. године: „Уврштавање догађаја који се односе на догађаје између 1992. и 1995. године, а још више издвајање само два догађаја (геноцид у Сребреници и опсада Сарајева), не доприносе деполитизацији наставе историје.“²⁹

У новом наставном програму историје за „опће гимназије“ из јуна 2018. уврштене су поменуте наставне јединице. Рату 1992–1995. године, тачније страдању Муслимана/Бошњака у том рату, дато је централно мјесто у изучавању савремене историје. У наставном програму су за обраду теме „БиХ као самостална и суверена држава“ одређена три часа, а за тему „Опсада Сарајева и злочин геноцида почињен у Босни и Херцеговини у периоду 1992–1995.“ осам часова. Поређења ради, за обраду теме „БиХ у Другом свјетском рату“ предвиђено је осам часова, а за тему „БиХ после Другог свјетског рата“ свега четири часа,³⁰ У измијењеном наставном про-

²⁸ У каталозима главних сарајевских библиотека се наводи библиографска јединица која није доступна корисницима: А. Муминовић, А. Хаџић, М. Форић Пласто, *Наставни материјал за изучавање оспаве Сарајева и злочина геноцида почињеног у Босни и Херцеговини у периоду од 1992. до 1995. године у основним и средњим школама Кантона Сарајево*, Министарство за образовање, науке и младих Кантона Сарајево, Сарајево, 2018.

²⁹ Дневник ТВ Сарајево, 14. 4. 2018., <https://www.youtube.com/watch?v=bWN8pUej56A> (29. 4. 2019)

³⁰ *Наставни план и програм. Гимназија. Изборно подручје – Опћа гимназија*, Сарајево, јуни 2018, 264-265.

граму историје за девети разред у Кантону Сарајево, објављеном августа 2018, за националну историју предвиђена су по четири часа за период о Другом свјетском рату и за период социјалистичке Југославије, а чак десет часова за распад Југославије и рат у БиХ 1992–1995. године.³¹ У међувремену, јула 2018, СДА је донијела Предизборну платформу за опште изборе те године у којој су као њени задаци у јачању државотворне свијести, између осталих, наведени сљедећи:

„- континуирано радити на јачању свијести (...) да је држава БиХ у Одбрамбено-ослободилачком рату од 1992-1995. године спашена од нестанка (...)

- подсјећати на антифашистичку борбу и обнову државности БиХ у Другом свјетском рату (1941-1945), подсјећати на херојску антифашистичку одбрамбено-ослободилачку борбу Армије Р БиХ (1992-1995) и њен хумани карактер те цивилизирано и поносно обиљежавати највеће побједе Армије;

- подсјећати на нужност промоције истине о посљедњој агресији на Босну и Херцеговину. Колико год други били гласни у својим неистинама, патриоти морају бити још гласнији и одлучнији у изношењу истине о карактеру рата у БиХ;

- подсјећати на мудре и човјечне поруке првог предсједника Предсједништва Републике БиХ и оснивача Странке демократске акције рахметли Алије Изетбеговића (...)

- због опћеприсутних негативних ефеката вишедеценијског гушења националне свијести Бошњака, потребно је непрестано радити на појашњавању историје Босне и Херцеговине и Бошњака као најбројнијег конститутивног народа и најснажнијег гаранта сигурности наше земље“.³²

³¹ *Nastavni plan i program. Osnovna škola. Predmet: historija/povijest, Sarajevo, avgust 2018.*

³² *Stabilnost. Razvoj. Integracije. Izborna platforma za opće izbore u Bosni i Hercegovini 2018. godine, SDA, Sarajevo, juli 2018, 9-10.*

Наставни садржаји о рату 1992–1995. године у школама Кантона Сарајево

Да би се представио садржај *Наставних материјала* потребан је осврт на уџбеник историје за девети разред који они допуњују. Тај уџбеник, чији су аутори Изет Шаботић и Мирза Чехајић, користи се од школске 2012/2013. године до данас у настави у већем дијелу Федерације БиХ (настањеним Бошњацима) и у преко двадесет школа у Српској у којима је већина ђака бошњачке националности.³³ У њему су укратко³⁴, а крајње једнострано, приказани узроци, карактер, ток и посљедице рата 1992–1995. године. Аутори уџбеника Шаботић и Чехајић тврде, без икаквог образложења, да је у Југославији прије Устава из 1974. године постојала „српска превласт“ и да је Слободан Милошевић по доласку на власт 1987. године настојао да исту обнови. Тврде да је он 1990. године укинуо аутономије Косова и Војводине и потом се „окренуо против осталих република у покушају наметања српске превласти у Југославији“.³⁵

Аутори пишу да су „јединице ЈНА у сарадњи са снагама оданим Српској демократској странци Радована Караџића (резервисти ЈНА, Аркановци, Шешељевци, Бели Орлови и др.)“ нападом на Сарајево започели „агресију на међународно признату државу Босну и Херцеговину“. Узроци и карактер сукоба између Хрвата и Бошњака се уопште не разматрају.³⁶ Нема ни помена о међубошњачком сукобу у Бихаћкој Крајини.

Масовни злочин који су починили припадници оружаних снага Републике Српске у подручју Сребренице 1995. године описан је у двије реченице основног текста и окарактерисан као „највећи геноцид у Европи након Другог свјетског рата“.³⁷

³³ Izet Šabotić, Mirza Čehajić, *Historija. Udžbenik za deveti razred devetogodišnje osnovne škole*, Tuzla – Zenica, 2012; О садржајима неколико ранијих издања бошњачких уџбеника види: Горан Латиновић, „О муслиманским уџбеницима историје“, *Зборник за историју Босне и Херцеговине*, 6, Београд, 2009, 329-343.

³⁴ Тема „Распад СФРЈ и међународно признање Босне и Херцеговине“ заузима стране 179-183. Тема „Ратни и постратни период у Босни и Херцеговини (1992-2000)“ је на странама 184-189.

³⁵ I. Šabotić. M. Čehajić, *н. г.*, 179

³⁶ Исто, 186.

³⁷ Исто, 187.

У уџбенику су представљена само страдања Муслимана/Бошњака у рату. Они су, по уџбенику, Апсолутно добро – нема ни једне негативне појаве која се приписује тој страни у рату. По том уџбенику, у Српској су за несрпско становништво постојали „концентрациони логори“, помињу се „логори“ на хрватској страни једино за Бошњаке формиране током сукоба између Армије Републике Босне и Херцеговине (АРБиХ) и Хрватског вијећа обране (ХВО), док се логори или затвори у којима су били заточени Србе не помињу.³⁸ Апсолутно зло је српска страна. Она је кривац за растурање Југославије, она је агресор, она је чинила злочине.

Углавном је негативно приказана и улога страног фактора, поготово Организације уједињених нација. Дејтонски споразум се пореди са Споразумом Цветковић–Мачек, чиме се алудира на његову неправедност по бошњачку страну.³⁹

У уџбенику историје за девети разред тема „Босна и Херцеговина у XX стољећу“ обрађена је на 68 страница, од којих је 11 посвећено распаду СФРЈ, ратном и постратном периоду у БиХ. У гимназијском уџбенику историје⁴⁰ тема „Босна и Херцеговина у Другом свјетском рату (1941–1945)“ обрађена је на 19 страница, а тема „Босна и Херцеговина у оквиру ФНРЈ/СФРЈ (1945–1992)“ написана је на 16 страница. *Наставни материјали* који допуњују та два уџбеника запремају 42 странице. Њихови аутори се нису придржавали одредби законâ о основној и средњој школи у КС јер су садржај само у малој мјери засновали на „пресудама надлежних судова“, а територијални и временски оквир „изучавања злочина геноцида“ није им Босна и Херцеговина 1992–1995, већ Сребреница јула 1995.

Представљање рата у БиХ 1992–1995. године у *Наставним материјалима* карактерише наглашена и поједностављена опозиција „ми и они“. „Ми“, тј. муслиманска/бошњачка страна у рату је приказана готово искључиво као Апсолутно добро, као жртве и хероји. Муслиманско „ста-

³⁸ Исто, 185.

³⁹ Исто, 188.

⁴⁰ Zijad Šehić, Aida Kovačević, Alma Leka, *Historija, istorija, povijest: udžbenik sa čitankom za četvrti razred gimnazije*, Sarajevo, 2007.

новништво је било неспремно и неорганизовано за рат⁴¹, а у дијеловима Сарајева под контролом српске војске било је изложено „терору и злочинима“. Циљеви „опсаде Сарајева“ били су „убијање становништва и спречавање сваког облика живота“, као и освајање града. При томе, аутори сами себи противрече наводећи „Одлуку о стратешким циљевима српског народа у Босни и Херцеговини“ Скупштине српског народа у БиХ од 12. маја 1992. године, по којој је један од шест стратешких циљева: „Подела града Сарајева на српски и муслимански део и успостављање у сваком од делова ефективне државне власти.“⁴² Страдање Сарајлија у дијелу града под контролом бошњачких власти се пренаглашава и понавља: „Није било струје, воде, хране, плина нити огрјева.“⁴³ (Шта ако ђаци тврде да људски организам не може тако преживјети три и по године?), док се страдања грађана у српском дијелу ратног Сарајева не помињу. Описује се сцена из 1993. године: „Десетине хиљада избјеглица које су се слиле у Сребреницу чекале су исход битке под отвореним небом на сребреничким улицама, на које је непрестано падао велики број артиљеријских и ракетних пројектила разних типова и калибара.“⁴⁴ У то вријеме је извршена, по ауторима, демилитаризација тог источнобосанског града „тако што су сво оружје, муниција и борбене залихе, осим медицинских, предате под контролу УНПРОФОР-а.“⁴⁵ Како и чиме поново ратује АРБиХ наредних година није разјашњено. Не помиње се ни један ратни злочин припадника АРБиХ у околини Сребренице. Број жртава и њихова старосна структура у масовном злочину који су починили припадници оружаних снага Републике Српске у Сребреници јула 1995. године преувеличава се у односу на пресуде Међународног кривичног суда за бившу Југославију у Хагу⁴⁶, па се намеће закључак да су пресуде међународних судова, које су најављиване као једини извор података, шведски сто са којег аутори бирају шта им одговара.

⁴¹ *Nastavni materijali*, 35.

⁴² *Исто*, 26.

⁴³ *Исто*, 16. и 24.

⁴⁴ *Исто*, 39.

⁴⁵ *Исто*

⁴⁶ *Исто*, 42.

Муслимани/Бошњаци се појављују само као жртве и хероји. Једино у двије реченице основног текста на стр. 23 помиње се: „Једна од посљедица опсаде Сарајева био је и један број злочина над цивилима у граду почињен од стране припадника Оружаних снага РБиХ. Овај број не треба поредити са бројем злочина које је починила српска војска.“⁴⁷ Шта значи „један број злочина“ и зашто их не треба поредити са злочинима српске војске није појашњено. Наводе се бројни логори „војске и полиције РС-а“ (за разлику од уцбеника историје за девети разред не називају се концентрационим логорима), „већи логори ХВО“, док „Армија БиХ је заробљенике држала у сабирним центрима за ратне заробљенике, затворима и другим мјестима заточења“.⁴⁸ У *Наставним материјалима* на 42 стране једино помињање страдања Срба у рату је у допунском тексту о Есаду Лонџи. „По дужности затворског чувара Лонџо је одговоран за мучење, убијање и наношење патњи и повреда затвореницима српске националности.“⁴⁹

Српска страна у рату 1992–1995. године у БиХ је представљена као Апсолутно зло, као агресорска, окупаторска и злочиначка. Избијање рата се објашњава као „посљедица стратегије и планова које су сусједне државе, Србија и Хрватска имале према Босни и Херцеговини и које су проводиле уз помоћ својих присталица унутар Босне и Херцеговине. По мир и државну егзистенцију најопаснији су били планови србијанског руководства на челу са предсједником Србије Слободаном Милошевићем, провођени уз помоћ Српске демократске странке, на чијем челу се налазио Радован Караџић. Коначни циљ те политике било је остварење политичке доминације српског народа на рушевинама бивше Југославије и останак свих Срба у заједничкој држави, не узимајући у обзир вољу других народа.“⁵⁰ Воља изабраних представника српског народа у БиХ и перцепција рата са те стране ускраћена је ђацима. Аутори у опису почетка рата у Сарајеву не помињу Изетбеговићево одбацивање Кутиљеровог плана, убиство срп-

⁴⁷ Исто, 23.

⁴⁸ Исто, 31-32.

⁴⁹ Е. Лонџо и Хазим Делић, управник затвора у Челебићима, су једини Муслимани/Бошњаци који нису представљени као жртве или хероји. (Исто, 30)

⁵⁰ Исто, 6.

ског свата, док су хице на антиратни протест 5. априла, по њима, испалили „српски снајперисти“ итд. Рат се карактерише као „агресија на домовину“, а агресори су били „Југословенска народна армија, српски добровољци и припадници нелегалних формација српске Територијалне одбране и МУП-а“.⁵¹ Јануара 1993. године офанзиву у источној Босни повеле су, по ауторима, „српске снаге из састава Војске Југославије, здружене јединице ВРС (Војске Републике Српске), снаге МУП-а РС-а и ДБ-а Србије“.⁵²

Република Српска се ђацима представља као резултат агресије, окупације и злочина. Дијелови Сарајева изван муслиманске/бошњачке контроле били су, по ауторима, окупирани. Опис уз једну карту гласи: „У току ратова 1991.-1995 године, под окупацијом се нашло 26% територије Хрватске и око 67% територије БиХ“.⁵³ Напада се Дејтонски споразум и уставно уређење дејтонске Босне и Херцеговине јер „ратне линије разграничења су постале међуентитетске линије, а политичко-национална подијељеност земље и друштва је потврђена као и тековине етничког чишћења“.⁵⁴

Карактер *Наставних материјала* као антисрпског памфлета најочигледнији је на странама 25 и 28, гдје се у исту раван стављају: страдање Јевреја у Другом свјетском рату и страдање Муслимана/Бошњака у рату у БиХ 1992–1995. године, те злочини нациста и злочини припадника српских оружаних снага у грађанском рату у БиХ. (Види прилоге на крају овог рада.) Тиме су омаловажене жртве Холокауста.⁵⁵ Доведени су у везу са нацизмом Срби, посебно из БиХ, чији преци су у Другом свјетском рату пружили масован отпор том злу, доживјевши од њемачких и хрватских⁵⁶ нациста: Јадовно, Јасеновац, Гаравице, Шушњар, Стари Брод, Пребиловце, Дракулић, Козару... – злочине које својим обимом и суровошћу, нажалост, немају премца у историји Јужних Словена и шире.

⁵¹ Исто, 7-8.

⁵² Исто, 38.

⁵³ Исто, 12.

⁵⁴ Исто, 32; У *Смјерницама за писање и оцјену уџбеника историје основних и средњих школа у Босни и Херцеговини* из 2006. године у тачки 2.18. наведено је да: „Уџбеници историје морају бити у складу са Уставом Босне и Херцеговине.“

⁵⁵ Види: Ноам Џомски, *Jugoslavija. Mir, rat i raspad*, Četvrto izdanje, Beograd, 2019, 75.

⁵⁶ Власти Независне Државе Хрватске су муслимане укључиле у хрватски национални корпус.

Историја је наука која се заснива на критици историјских извора, а ту критику не може да издржи поређење фотографија: „Давидових звијезда за означавање Јевреја“ и „бијелих трака за означавање Бошњака и Хрвата у Приједору“, Бухенвалда и Трнопоља, Мајданека и Пилица. Није доказано коришћење бијелих трака за означавање Муслимана и Хрвата у Приједору, поготово не на начин и у сврхе за које су нацисти означавали Јевреје жутиим тракама.⁵⁷ Снимак из логора Трнопоље у литератури, и у оној која је само не наклоњена Србима, користи се као примјер манипулације фотографијама.⁵⁸

Недопустива је са становишта психологије и дидактике употреба узнемирујућих фотографија злочина, насиља и сл. у настави, поготово основне школе.

Реакције у стручној јавности на нове наставне садржаје о рату 1992–1995. године у Кантону Сарајево

До сада су на *Наставне материјале* објављена два критичка осврта. Саша Буљевић је у часопису *Школегијум*⁵⁹ јула 2018. критиковао *Наставне материјале* и њихову презентацију јануара те године. Он помиње да је професор историје на сарајевском Филозофском факултету Един Радушић упозорио да „пресуде саме по себи не могу бити једини извор приликом

⁵⁷ До данас, није представљена ни једна фотографија или аудио или видео снимак као доказ да су Муслимани и Хрвати носили бијеле траке, а супротстављена су усмена свједочења са двије ратне стране. Иначе, траке тканине причвршћене на одећи су ношене, нарочито у почетку рата, због међусобног препознавања сабораца чије униформе нису биле једнообразне. (Slobodan Antić: „Antić: Izumevanje zločina: ‚bijeले trake“; <https://sveosrpskoj.com/komentari/antic-izumevanje-zlocina-bijele-trake/?script=lat> (25. 4. 2019); Борис Радаковић, „Докази о ‚бијелим тракама“ у Приједору 1992. године“, http://jadovno.com/dokazi-o-bijelim-trakama-u-prijedoru-1992-godine/#.XMsFF_kzbDc (2. 5. 2019))

⁵⁸ Sandra Viteljić, *Rat fotografijama*, Zagreb, 2013; N. Čomski, *н. г.*, 75-76.

⁵⁹ *Школегијум* је подржан од Отвореног друштва БиХ. Представља се као „платформа за критичку анализу образовних политика и пракси у БиХ“. Као своју сврху истиче скретање пажње „јавности на присуство индоктринације у курикулумима, уџбеницима и самој пракси“, те позивање на „одговорност свих учесника у образовном процесу“. (<https://www.skolegijum.ba/o-nama> (1. 5. 2019))

обрађивања тема опсаде Сарајева и геноцида у Сребреници“. Буљевић је указао да геноцид у БиХ, за разлику од Сребренице, није хашким пресудама утврђен. По Буљевићу, исувише је поједностављен политички аспект рата, нејасна је порука ученицима јер се једновремено промовише мир и глорификује рат; догађаји су приказани само из бошњачке перспективе и наглашена је позиција жртве; није представљена перцепција других страна укључених у конфликт; занемарени су злочини над небошњачким становништвом у Сарајеву; становници Сарајева приказани су искључиво као жртве; нису наведене негативне појаве у Сарајеву (пљачке, кријумчарење); дио илустрација и понуђеног видео-материјала је узнемирујући за дјецу и нема пратећих садржаја; проблематично је коришћење видео-материјала из хашког суда као алата за интерактивно учење.⁶⁰

Мелиса Форић Пласто⁶¹, један од чланова Комисије за израду и аутор „методичко-дидактичког приручника уз наставне јединице за ученике“, тј. *Наставне материјале*, објавила је у часопису *Радови Филозофског факултета у Сарајеву* априла 2019. критику „Подијељена прошлост за подијељену будућност!? Рат 1992-1995. у актуелним босанскохерцеговачким уџбеницима историје“. Она је анализирајући садржаје о рату 1992–1995. у три уџбеника историје, историје и повијести за девете разреде у БиХ и у *Наставним материјалима* закључила: да су они исполитизовани, да „језик мржње и стереотипи“ се „могу ишчитати између редова или кроз шутњу о догађајима који би требали бити дио комплетног наратива“, да их карактерише „селективно изношење чињеница“, итд.⁶²

Форић Пласто је свјесна да је проблематичан приступ у *Наставним материјалима* којим „ипак се бошњачки народ представља као жртва, а карактеристична је и ‚сарајевоцентрична‘ перспектива“.⁶³ За њу су тер-

⁶⁰ Saša Buljević, „Genocid u nastavi – opasnost po pedagoške i obrazovne ciljeve“, <https://www.skolegijum.ba/tekst/index/1583/genocid-u-nastavi-opasnosti-po-pedagoske-i-obrazovne-ciljeve> (19. 10. 2018)

⁶¹ Мр Мелиса Форић Пласто је сарадник Одсјека за историју Филозофског факултета у Сарајеву на предмету Методика.

⁶² Melisa Forić Plasto, „Podijeljena prošlost za podijeljenu budućnost!? Rat 1992-1995. u aktuelnim bosanskohercegovačkim udžbenicima historije“, *Radovi Filozfskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, knjiga 6, Sarajevo, 2019, 251.

⁶³ Исто, 239.

мини „агресија“ и „грађански рат“ увредљиви и жали што нису санкционисани. Сарајевска професорица замјера дијелу *Наставних материјала* о Сребреници да је количином садржаја непримјерен узрасту ученика.⁶⁴ Она пише: „Најконтроверзнији приказ у овом материјалу јест сликовна успоредба злочина у БиХ са злочинима холокауста“. По Форић Пласто такви „узнемирујући призори, ма колико год да их је било битно приказати, нису садржаји предвиђени за уџбенике и ако се користе у настави, за то би требала посебна припрема ученика. Други аспект је“, наставља она, „аспект успоредбе злочина. Аутор је претпостављао желио указати на примјере из историје који су ученицима већ познати из раније обрађиваног градива, али стварна опасност је у поруци која се шаље доводећи у исту раван холокауст и наведене злочине у Босни и Херцеговини с циљем да се појача значај жртава властитог народа кроз извршено поређење.“⁶⁵ Критика Мелисе Форић Пласто, и овако блага, повлачи питање: зашто је она била члан Комисије и аутор методичког приручника уз *Наставне материјале*?

Реакције у Кантону Сарајево на нове наставне садржаја о рату 1992–1995. године у школама Републике Српске

Мелисе Форић Пласто је оштрицу своје обимне критике усмјерила према уџбенику историје за девети разред основне школе у Републици Српској (аутор Драгиша Д. Васић)⁶⁶. Она се њоме придружила нападима којима су у бројним бошњачким и пробошњачким медијима 2017. и 2018. године били изложени: најавна доношења, потом и садржаји нових наставних програма савремене историје за основне школе и гимназије у Републици Српској, као и уџбеник историје за девети разред основне школе.

У Бањалуци је 2017. године најављено да ће послуже бошњачког одбацивања мораторијума Савјета Европе о изучавању рата 1992–1995. и у Српској бити у наставне програме укључено изучавање најновије исто-

⁶⁴ Исто, 247.

⁶⁵ Исто, 247–248.

⁶⁶ Драгиша Д. Васић, *Историја за 9. разред основне школе*, Источно Ново Сарајево, 2018.

рије. Бањалучка *Алтернативна телевизија (АТВ)* је 5. априла 2018. прилогом у ТВ дневнику и на свом интернет порталу информисала јавност о усвајању новог наставног програма у Републици Српској у којем се налази посебна тема о настанку Републике Српске „обједињена у четири лекције“. Потом је побројано пет наставних јединица: „Распад бивше Југославије и стварање Републике Српске од ’91 до ’95. године; Грађански рат у БиХ од ’92 до ’95 године; Најзначајнији догађаји у стварању Републике Српске; Дејтонски споразум; Развој Републике Српске у периоду после Дејтонског споразума“.⁶⁷ Прилог АТВ су пренијели бројни мас-медији у Српској и Федерацији БиХ, ови други са лавином увредљивих коментара.⁶⁸ Колико тачност информације и квалитет наставног програма медијима нису били битни јасно показује чињеница да се нико није осврнуо на наслове прве четири наставне јединице измишљеног програма у којем се углавном понавља исти садржај.

У то вријеме министар просвјете и културе Дане Малешевић је већ одобрио наставне програме историје за девети разред основне школе, трећи разред гимназије природно-математичког смјера и четврти разред гимназије општег и друштвено-језичког смјера, које је израдила радна група састављена од професора из основних и средњих школа, Универзитета у Бањој Луци и Републичког педагошког завода. Програмима је предвиђена као завршна наставна тема „Република Српска, Босна и Херцеговина и простор бивше Југославије на крају XX и почетку XXI вијека“, састављена од четири наставне јединице: „Пропаст Југославије. Ратови за југословенско наслеђе; Србија и Црна Гора на крају XX и почетку XXI вијека; Грађански рат у Босни и Херцеговини (1992–1995). Стварање Републике Српске; Република Српска у дејтонској Босни и Херцеговини“. За ту тему у наставним програмима је предвиђено мање од десетине годишњег фонда часова.⁶⁹ Аутори програма су се, дакле, определијели за изучавање најновије

⁶⁷ „Сљедеће године у школама о историји РС“, <https://www.atvbl.com/sljedece-godine-u-skolama-o-istoriji-rs> (2. 8. 2019)

⁶⁸ На примјер: <https://www.glassrpske.com/cir/drustvo/vijesti/sljedece-godine-u-skolama-o-istoriji-rs/259112> (2. 8. 2019); <https://www.klix.ba/vijesti/bih/u-udzbenicima-od-sljedece-godine-lekcije-o-istoriji-republike-srpske/180406029> (2. 8. 2019)

⁶⁹ За обраду и утврђивање теме „Република Српска, Босна и Херцеговина и простор бивше Југославије на крају XX и почетку XXI вијека“ наставним програмом за девети

националне историје у основним контурама цијенећи да: многи процеси и појаве нису окончани, временска дистанца је исувише кратка, архивска грађа увелико није доступна, то раздобље историчари и други научници тек истражују, тематика је подложна политизацији итд. Из наведених наслова наставних тема и наставних јединица видљиви су историја српског народа и Босне и Херцеговине као полазишта програма, те сагледавање најновијег историјског развоја у Републици Српској и Босни и Херцеговини у тоталитету и у контексту регионалне историје.

На нови уџбеник историје за девети разред у Српској, писан на основу измијењених наставних програма, бројни бошњачки и пробошњачки медији почетком септембра 2018. године покренули су хајку коју су карактерисали: говор мржње, бомбастични наслови, површне, искривљене и нетачне информације о садржају.⁷⁰ Уређивачка политика тих медија је у функцији политичких центара моћи у Сарајеву, који су изразито нетрпељиви према свему што се не уклапа у њихову визију унитарне и централизоване БиХ. Стога се беспштедно напада свака афирмација Републике Српске, оспорава се њено постојање, њене везе са Србијом, српском народом у БиХ се негира право на властиту историју и друге одлике идентитета. Медијска хајка на уџбеник историје за девети разред била је усмјерена првенствено на његов, наводно, антибосански карактер. У медијску хајку су се укључили и аутори *Наставних материјала* Хасичић и Муминовић. Тако је Азерина Муминовић у коментару уџбеника изрекла низ неистина и полуистина: у Другом свјетском рату „о страдању Бошњака и Хрвата нема помена“;⁷¹ четнички покрет се не разликује од партизанског покре-

разред основне школе је предвиђено 6 часова (од укупно 68). Ови садржаји су у уџбенику историје за девети разред аутора Драгише Д. Васића обрађени на стр. 177–192. Наставним програмом историје за трећи разред гимназије природно-математичког смјера садржаји теме и наставне јединице истих назива обухватају седам од 72 часа; четвртог разреда гимназије општег смјера седам од 64 часа и гимназије друштвено-језичког смјера девет од 96 часова. (Наставне програме видјети на: www.rpz-rs.org)

⁷⁰ Nedim Pobrić, „Šta uče djeca u RS-u: Za rat krivi SDA i HDZ, Hollywood iskrivio sliku o Srbima, četnici bili antifašisti“, <https://faktor.ba/vijest/sta-uce-djeca-u-rs-u-za-rat-krivi-sda-i-hdz-hollywood-iskrivio-sliku-o-srbima-cetnici-bili-antifasisti/1250> (2. 8. 2019)

⁷¹ На примјер, „Муслиманима у НДХ додијељена је улога ‚страже‘ на Дрини. Проглашени су на основу Старчевићевих теорија, за ‚цвијет хрватског народа‘. (...) Државни програм Павелићеве Хрватске био је стварање ‚чисте хрватске нације‘ и осигурање ‚хрватског животног простора‘ путем уништења Срба, Јевреја и Рома, као и Хрвата политички непо-

та;⁷² жели се „развиати осјећај неприпадности држави БиХ“, БиХ се игнорише „на све могуће начине“;⁷³ итд. На такав начин је извела закључак из садржаја уџбеника да „ученицима РС-а је онемогућено да знају, схвате и воле државу БиХ, да граде заједништво и будућност са другим народима и да се не уче антибосанству него свим вриједностима и перспективи развоја и останка у БиХ“. Зијад Шехић је у вријеме предсједавања Комисијом за израду *Наставних материјала* заборавио на поштовање *Смјерница за писање и оцјену уџбеника историје основних и средњих школа у Босни и Херцеговини*, да би се истих сјетио у коментару садржаја уџбеника из Српске. На крају коментара призивао је реаговање „међународне заједнице“, иако је његова Комисија, поред осталог, одбацила мораторијум Савјета Европе о (не)изучавању рата 1992–1995. године.⁷⁴

Недуго послије медијске хајке на уџбеник историје за девети разред, Мелиса Форић Пласто је завршила писање поменуте критике „Подијељена прошлост за подијељену будућност!? Рат 1992-1995. у актуелним босанско-херцеговачким уџбеницима историје“. У њој отворено заступа политику унитаризације и централизације Босне и Херцеговине. Основни проблем за њу је „образовање на свим нивоима организирано по етно-националном принципу“.⁷⁵ Иступа против веза између припадника српског народа у Српској, Србији и другим земљама.⁷⁶ Смета јој српски народ као полазиште у уџбенику за девети разред основне школе у Српској, па замјера што је „мало тема које се тичу Босне и Херцеговине“.⁷⁷ На крају критике залаже се за један уџбеник „историје“ за цијелу БиХ.⁷⁸

жељног одређења (посебно комунистичког и југословенског).“ (Д. Д. Васић, *Историја за 9. разред...*, 125) „Четници су због злочина над Србима у НДХ вршили одмазде над муслиманским и хрватским становништвом.“ (*Исто*, 131; Види и: *Исто*, 135)

⁷² На примјер, о четничком покрету 1942. године: „Разлаз са партизанским покретом био је коначан и претворио се у братоубилачки рат.“ (*Исто*, 131; Види и: *Исто*, 128-137)

⁷³ На примјер, наслов посљедње наставне теме у уџбенику историје је „Република Српска, Босна и Херцеговина и простор бивше Југославије на крају XX и почетку XXI вијека“, а наслов посљедње наставне јединице је „Република Српска у дејтонској Босни и Херцеговини“.

⁷⁴ „О udžbeniku istorije u RS-u: Djeci ne daju da znaju, shvate i vole državu BiH“, <https://www.radiosarajevo.ba/metromahala teme/historija/313288> (24. 9. 2018)

⁷⁵ М. Forić Plasto, *н. г.*, 252.

⁷⁶ *Исто*, 236.

⁷⁷ *Исто*, 238.

⁷⁸ *Исто*, 253.

Текст критике Мелисе Форић Пласто врви од нетачности и непрецизности. Други дио наслова њеног „претходног приопћења“ („Рат 1992-1995. у актуелним босанскохерцеговачким уџбеницима историје“) је нетачан зато што је анализирао само три уџбеника за основне школе, уз поменуте *Наставне материјале*, а изоставила је као предмет своје критике један од два уџбеника повијести за девети разред⁷⁹ и све средњошколске уџбенике. Из чињеница да се средњошколски уџбеници у Републици Српској не баве темом рата у БиХ 1992–1995. године, а Форић Пласто се трудила да бошњачки уџбеник представи најмање лошим, а српски најгорим, онда се намеће одговор на питање зашто се понашала као за шведским столом.

Како се уџбеници пишу на основу наставних програма, критичарка је с правом анализирао и њих. Међутим, и ту је вршила селекцију заобишавши све кантоне гдје се изводи настава историје сем Сарајева; изабрала је наставни програм повијести из Кантона Средња Босна, пропутивши напоменути да су програми повијести исти за све школе у БиХ гдје се изводи настава на хрватском језику; по њој је наставни програм за девети разред историје „примјер оног на српском језику“, иако други примјери на овом језику у Српској не постоје.⁸⁰

Даље, из наслова критике „Подијељена прошлост за подијељену будућност!? Рат 1992-1995. у актуелним босанскохерцеговачким уџбеницима историје“ читалац закључује да су анализирани сви аспекти рата, али из друге реченице апстракта⁸¹ види да то није тако, баш као и из пет кључних ријечи (заправо израза) испод апстракта, од који су два „ратни злочини“ и „масовна страдања“. Наслов треба да „одражава и изражава што адекватније и потпуније садржину и предмет дјела“⁸², очигледно не и за сарајевску професорицу.

⁷⁹ Ради се о уџбенику издавача *Школска наклада* у Мостару и *Школска књига* у Загребу: Krešimir Erdelja, Igor Stojaković, Ivan Madžar, Nikola Lovrinović, *Povijest 9. Udžbenik povijesti za deveti razred devetogodišnje osnovne škole*.

⁸⁰ М. Forić Plasto, *н. г.*, 235.

⁸¹ „Различитост приступа у интерпретацији карактера рата, као и представљању ратних злочина и масовних страдања, наставља продубљивати подјеле и међу дјецом школског узраста“ (*Исто*, 231).

⁸² Midhat Šamić, *Kako nastaje naučno djelo. Uvođenje u metodologiju i tehniku naučnog rada. Opšti principi*, Sarajevo, 1968, 82.

Испод наслова „претходног приопћења“, како је оквалификован рад Форић Пласто, налази се апстракт у двије реченице, од којих прва гласи: „У раду се проблематизира питање садржаја актуелних босанскохерцеговачких уџбеника историје о рату у Босни и Херцеговини 1992-1995. године као тема која је након паузе дуге 18 година поново уведена у наставне програме у Босни и Херцеговини.“⁸³ Тврдња је нетачна јер, као што је већ наведено и у овом раду, у свим наставним програмима и уџбеницима за основну школу које анализира Форић Пласто и прије 2018. године су постојали садржаји о рату 1992–1995. године. Сама ауторка се у критици бави уџбеником историје, чије је прво издање из 2012. године, и наводи у њему наставне теме о рату, као и уџбеником повијести из 2015. године. Како је онда постојала пауза од 18 година? У закључку конфузне критике ауторка противрјечи себи пишући да теме о рату „незванично никад нису избачене“.⁸⁴ Наставне програме и уџбенике одобравају званични органи власти, па шта је ту незванично зна само Форић Пласто.

Није тачно да су „кључни документи у области образовања“ у БиХ, како наводи М. Форић Пласто, „Оквирни закон о основном образовању“⁸⁵, Заједничка језгра наставних програма⁸⁶ и Смјернице за писање уџбеника⁸⁷.⁸⁸ образовање није уставна надлежност дејтонске Босне и Херцеговине, па правни оквир у овој области у неупоредиво већој мјери чине уставни ентитета и кантона (у Федерацији БиХ), као и њихови закони о свим нивоима образовања и наставни планови и програми.

Сарајевска историчарка помиње „босански наставни програм“⁸⁹ иако у БиХ не постоји такав програм већ засебни програми историје, повијести и историје. Није тачна ауторкина тврдња да су уџбеници историје издавани у Бањалуци,⁹⁰ јер је издавач уџбеника у Српској лоциран у Источном

⁸³ М. Forić Plasto, *н. г.*, 231.

⁸⁴ Исто, 251.

⁸⁵ Ради се о *Оквирном закону о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини*.

⁸⁶ Пун назив је: *Заједничка језгра наставних планова и програма Босне и Херцеговине*.

⁸⁷ Пун назив је: *Смјернице за писање и оцјену уџбеника историје за основне и средње школе у Босни и Херцеговини*.

⁸⁸ М. Forić Plasto, *н. г.*, 232.

⁸⁹ Исто, 239.

⁹⁰ Исто, 234.

Сарајеву. Погрешно је цитиран дио текста уџбеника историје о холивудским филмовима.⁹¹

Форић Пласто пише: „видом у садржаје обрађених уџбеника можемо утврдити да су појмови агресија и грађански рат доживјели свој велики повратак након што су као увредљиви садржаји (...) били протјерани из уџбеника“. Наведени појмови нису доживјели повратак, јер из уџбеника на хрватском језику није била „протјерана“ „великосрпска агресија“, а „агресија“ је присутна и у уџбенику историје из 2012. године. Међутим, у уџбенику историје за девети разред који је био у употреби до 2018. године не помиње се грађански рат. Пошто ове чињенице не иду у прилог тенденције критичарке она их је изоставила.

У којој мјери је Форић Пласто тенденциозна види се из представљања цјелине садржаја уџбеника савремене историје који су предмет њене критике. Она уџбенику историје у Српској замјера, поред осталог, што је „једностран и изразито национално обојен“ и што се „посебно истичу жртве српског народа у свим ратовима вођеним у 20. стољећу“. Уџбенику историје једино приговара што је „на неколико мјеста у књизи наглашен приступ у представљању положаја Бошњака спрам осталих народа.“⁹² Пошто су главна тема Мелисе Форић Пласто ратна страдања, важно је погледати како су страдања у свјетским ратовима представљена у уџбенику историје за девети разред.

У Првом свјетском рату, у којем је изгубило живот три пута више становника БиХ него у рату 1992–1995. године, аутори уџбеника историје узгред помињу страдања, а нагласак им је слављење учешћа војника из БиХ у аустроугарској војсци. Дати су, поред реис-ул-улеме Исламске заједнице Џемалудина еф. Чаушевића, аустроугарског поглавара Босне и Херцеговине Стјепана Саркотића и Ивана Мерца, портрети и кратке биографије Гојкомира Глоговца из Билеће, који је од цара добио одликовања и титулу барона борећи се против српске војске у Србији, као и дванаестогодишњака из Бијељине Елеза Дервишевића који је, послвије погибије брата у офанзиви преко Дрине, ступио у аустроугарску војску?!⁹³

⁹¹ Исто, 245.

⁹² Исто, 237.

⁹³ I. Šabotić, M. Čehajić, *н. г.*, 125-132.

Најмасовнија и најсуровија страдања у историји овог дијела Европе десила су се у Другом свјетском рату у Независној Држави Хрватској. Она се у уџбенику хисторије називају прогонима, терором и злочинима. Стављају се у исту раван са злочинима четника над муслиманима и Хрватима.⁹⁴ Шаботић и Чехајић пишу да су усташе у НДХ „почели с масовним прогонима Срба, Јевреја и Рома. Такођер су прогоњени и многи Бошњаци и Хрвати који се нису слагали са усташким терором или су били симпатизери Комунистичке партије. По угледу на Њемачку отворени су концентрациони логори у Јасеновцу, Госпићу, Старој Градишци и другим мјестима у којима је страдао велики број невиних људи.“⁹⁵ Уз једну фотографију споменика у Јасеновцу то је све о највећем губилишту у историји Јужних Словена и највећем концентрационом логору изван система власти Трећег рајха. У уџбенику нема ни ријечи о десетинама хиљада козарачких Срба који су завршили у систему логора Јасеновац. Ни ријечи о судбини дјецета са Козаре. „Највеће борбе у овом периоду вођене су на планини Козари од 10. јуна до 17. јула 1942. године. Партизани и народ Козаре уз огромне напоре и велике жртве успјели су пробити непријатељски обруч и пребацити се на планину Грмеч.“ Овај текст је праћен са три фотографије. Опис прве двије гласи: „Повлачење становништва испред непријатеља под окриље Козаре и заштиту партизанске војске“, а испод фотографије споменика на Мраковици опет се не помињу Срби већ „жртве нацистичког терора“.⁹⁶

Уџбеник Шаботића и Чехајића је једини уџбеник на свијету у којем се у повољном свјетлу приказује једна СС дивизија. Ријеч је о 13. СС дивизији „Ханџар“, која је била углавном попуњена муслиманима из БиХ.⁹⁷ Форић Пласто, која се у својој критици првенствено бави ратним страдањима, није нашла ништа проблематично у оваквој интерпретацији Другог свјетског рата.

⁹⁴ „Упоредо са злочинима усташа над српским живљем започели су злочини четника над Бошњацима и Хрватима.“ (Исто, 155)

⁹⁵ Исто, 155.

⁹⁶ Исто, 158-159.

⁹⁷ Исто, 155; О злочинима 13. СС дивизије види: Enver Redžić, *Muslimansko autonomištvo i 13. SS divizija. Autonomija Bosne i Hercegovine i Treći Rajh*, Sarajevo, 1987.

За Мелису Форић Пласто је недопустиво што се у уџбенику историје за девети разред у истој реченици послје Сребренице набрајају и друга мјеста масовних злочина у ратовима за југословенско насљеђе. Она пише: „Злочин геноцида се не спомиње и тиме се апсолутно негира што је у складу са владајућом политиком у Републици Српској“. Тиме је демонстрирала да, иако члан академске заједнице, не влада једноставним појмом негирање. У уџбенику историје је у шест реченица представљен систем логора Јасеновац, у двије реченице су побројана мјеста масовних злочина усташа на простору БиХ у Другом свјетском рату. Поменути су и злочини које су извршили Нијемци и други окупатори, али и четници и партизани. У складу са тим одређен је и простор за страдања у ратовима 1990-их година. Пазило се да уџбеник не буде као онај у мудрости енлеског књижевника Оскара Вајлда: „Оно што дјецу подучавамо и још називамо историјом обични је календар злочина.“⁹⁸

Након свега наведеног, даље бављење непрецизностима, селективним, тенденциозним и неутемељеним тврдњама у критици Форић Пласто, губи смисао.

Форић Пласто завршава своју критику позивом на мултиперспективан приступ у настави.⁹⁹ Како изгледа мултиперспективност у *Наставним*

⁹⁸ У бошњачкој историографији присутно је настојање да се историја босанскохерцеговачких муслимана/Муслимана/Бошњака представи увелико као историја геноцида хришћанских држава и народа над њима која је почела поразом Турског царства у Бечком рату (1683–1699) и трајала три вијека. Академик Енвер Реџић је осудио ову појаву: „Позив и посао је историчара да истинито и вјеродостојно, изворно и аутентично објашњавају прошлост, да не прижељују улогу пророка и инжењера будућности. Опасно је по народ ако мит геноцида постане значајка и рефлекс његове историјске свијести, јер се показало да мит историјске трагике спрјечава да рационално гледиште и однос дође до изражаја у начину живота и духовности народа.“ (Enver Redžić, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nauke. Geneza ideje bosanske, bošnjačke nacije*, Sarajevo, 2000, 38)

⁹⁹ Разматрање у настави историјских догађаја, појава, процеса и идеја из више перспектива проистиче из природе историјске науке чија методологија се заснива на критици историјских извора различите провенијенције. (Robert Stradling, *Multiperspektivnost u nastavi istorije*, Savjet Evrope, 14) У Препоруци Савјета Европе 1880 (2009) о настави историје у конфликтним и постконфликтним подручјима, као и у Препоруци Комитета министара Савјета Европе (2011)⁶ државама чланицама о интеркултурном дијалогу и слици о другима у настави историје, нагласак је управо на мултиперспективном приступу. (Recommendation 1880 (2009) History teaching in conflict and post-conflict areas,

материјалима упечатљив је примјер представљање грозних злочина на сарајевској пијаци Маркале, послије којих су слиједили ваздушни удари војски западних сила на Републику Српску. У уводу се наводи да су „медији већ тада приказивали двије верзије догађаја.“ Прећуткује се постојање различитих мишљења о налогодавцима и извршиоцима ових злочина у круговима међународних представника (из ОУН и других).¹⁰⁰ Наводе се примјери писања сарајевског *Ослобођења* и бањалучког *Гласа Српске* (погрешно, јер се лист тада звао *Глас српски*). Умјесто да пренесу чланке из једних и других новина, који су лако доступни, аутори су се определијели за препричавање Мерисе Каровић у тексту „Злочини на Маркалама“ из 2008. године у којем се хвали извјештавање *Ослобођења* и цитира реченица из тих новина „да је злочин српског фашизма дотакао дно“. Приказ писања *Гласа српског* се осуђује као примјер ратне пропаганде. Већ у првој реченици се пресуђује: „За разлику од *Ослобођења*, *Глас Српске* износи шпекулације које су се појавиле о томе ко је испалио гранату на Маркале.“ Текст на безмало цијелој страници *Наставних материјала* насловљен је као „Хисторијски извор“, што доказује да аутори не разликују историјске изворе о овом догађају (писања *Ослобођења* и *Гласа српског*) од литературе, у коју спада текст Мерисе Каровић, а у којем је она произвољно интерпретирала изворе.¹⁰¹ Ове очите манипулације и пропусте ауторâ *Наставних материјала* Форић Пласто није поменула у својој критици.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe; Recommendation CM/Rec(2011)6 of the Committee of Ministers to member states on intercultural dialogue and the image of the other in history teaching, Council of Europe)

¹⁰⁰ На примјер, Карл Билт, преговарач за мир у БиХ испред Европске уније и први „високи представник међународне заједнице“ у БиХ, у мемоарима *Мисија мира* пише: „Послије гранатског напада у фебруару 1994. године дуго се расправљало о томе одакле је граната испалена. Испитивања УН вршена су у разним правцима, интерно су циркулисале анализе које су сматрале да је вјероватније да су испалене са простора које контролишу муслиманске снаге. Требало је да пуцају на своје да би после победили Србе, а онда навели НАТО да бомбардује. Таква је требала да буде логика цинизма.“ Послије другог напада на исту пијаци августа 1995. године, послије које је моментално услиједила масивна војна акција НАТО пакта на Српску, Билт пише: „Као неко чудо, све је било спремно када је граната пала на Маркале.“ (Карл Билт, *Мисија мира*, Крагујевац, 1998, 156-157)

¹⁰¹ *Nastavni materijali*, 14.

Закључак

Разлике међу наставним програмима и уџбеничким садржајима националне историје у три образовна система у Босни и Херцеговини су велике. У бошњачком образовном систему изучава се углавном историја муслимана/Муслимана/Бошњака и БиХ, у хрватском образовном систему полазиште је историја Хрвата, Хрватске и БиХ, а у образовном систему Републике Српске у фокусу је историја Срба и БиХ. Различита полазишта и перцепције узроковани су вјековним насљеђем, посљедицама грађанског рата и друштвене стварности земље три конститутивна народа и два ентитета. Они нису проблем ако је интерпретација историјског развоја у школама чврсто утемељена на дидактичким принципима, у првом реду принципу научне заснованости наставе. Огроман проблем настаје када се интерпретације збивања, појава, процеса и идеја из прошлости подреде интересима нетолерантне идеологије и политике и као такве настоје наметнути другима.

Очигледне су бројне злоупотребе историје и пропусти које су починили творци законâ о основном и средњем образовању, наставних програма и уџбеника историје за девети разред основне школе и, нарочито, његових допуна (*Наставних материјала*) у Кантону Сарајево: отворено и грубо мијешање политичара у одређивање садржаја и структуру наставних програма (укључујући наставне јединице прије израде наставних програма), занемаривање у наставним програмима и уџбеничким материјалима целине и многостраности збивања, појава и процеса, зарад дјелимичне обраде историје ратних страдања; давање сегментима историје ратних страдања 1992–1995. најважнијег мјеста у наставним програмима савремене историје; представљање властите стране као Апсолутног добра, а супротне стране као Апсолутног зла; прикривање појединих збивања и појава (нпр. увида у полазишта и перцепције других страна у ратном конфликту, страдања на другим ратним странама, негативних појава на бошњачкој ратној страни, бошњачко-хрватског рата, међумуслиманског сукоба у Бихаћкој Крајини итд.); селекција историјских извора и литературе;

пристрасно тумачење историјских извора и чињеница; неприлагођеност узрасту ученика (илустрације насиља, количина података); манипулација мултиперспективним приступом.

За ученике који усвоје градиво о рату 1992–1995. године по наставним програмима и уџбеничким материјалима историје Срби су агресори, окупатори и зликовци упоредиви са нацистима, а Дејтонски мир, Република Српска, и уопште уставни поредак Босне и Херцеговине направда за жртве рата коју треба исправити. Тако је настава историје о рату у Босни и Херцеговини за творце у овом раду анализираних закона о основном и средњем образовању, наставних програма, уџбеника, уџбеничких допуна, политичких платформи, политике медијског извјештавања, реакција у Сарајеву и другим бошњачким срединама на реформу наставе савремене историје у школама у Републици Српској, претворена у средство постизања ратних циљева који нису остварени 1992–1995. године.

ПРИЛОГ БРОЈ 1

Почетак треће наставне јединице у: *Nastavni materijali za izučavanje opsade Sarajeva i zločina genocida počinjenog u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine u osnovnim i srednjim školama u Kantonu Sarajevo, Sarajevo, 2018, 25.*

ETNIČKO ČIŠĆENJE, RATNI ZLOČINI I ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI POČINJENI U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU OD 1992. DO 1995. GODINE

*Prisjetite se lekcije **Rezultati i posljedice Drugog svjetskog rata**. Naučili ste o strahotama nacističkog režima nad stanovništvom okupiranih dijelova Evrope, a posebno Jevrejima.*

*Tada ste se upoznali i sa pojmovima **holokaust** i **genocid** i učili o koncentracionim logorima, ratnim zločinima, progonima, obilježavanju i uništavanju Jevreja*

Unatoč općepoznatoj činjenici da je antifašistička borba u konačnici uništila sve ono što je sa sobom donio fašizam i nacizam, rat na prostoru bivše Jugoslavije, a posebno u Bosni i Hercegovini, pokazao je da su pojedina obilježja Drugog svjetskog rata veoma vidljiva i u savremenom dobu.

Na kraju ove lekcije razumjećete posljedice ratnih dešavanja koje su dovele do demografskih promjena u modernoj Bosni i Hercegovini.

Priroda rata u Bosni i Hercegovini

Ratu Bosni i Hercegovini (1992-1995) izazavao je ozbiljne demografske, ekonomske i političke posljedice. Prema naučnim istraživanjima provedenim za potrebe *Međunarodnog suda za ratne zločine na području bivše Jugoslavije* (ICTY), u ratu je smrtno stradalo preko 100.000 ljudi, gdje Bošnjaci čine 65% ukupnog broja

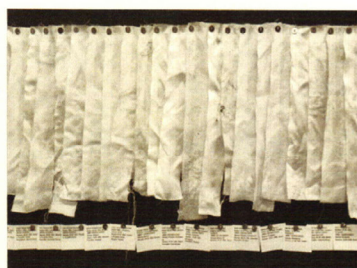
žrtava, Srbi 21,7%, Hrvati 8,5% i Ostali 4,8%. Od ukupnog broja žrtava 92% čine muškarci, a 8% žene. Prema procjenama, među žrtvama je bilo 35% civila i 65% vojnika. Na linijama razgraničenja posijano je oko 6 miliona mina koje i danas odnose živote civila u Bosni i Hercegovini.

ПРИЛОГ БРОЈ 2

Дио треће наставне јединице у: *Nastavni materijali za izučavanje opsade Sarajeva i zločina genocida počinjenog u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine u osnovnim i srednjim školama u Kantonu Sarajevo, Sarajevo, 2018, 28.*

Davidove zvijezde za označavanje Jevreja

Bijele trake za označavanje Bošnjaka i Hrvata u Prijedoru

Konzentracioni logor Buchenwald

Logor za Bošnjake i Hrvate (Trnopolje)

Masovne grobnice Majdanek

Masovne grobnice Pilica (Zvornik)

Slično kao poslije Drugog svjetskog rata, kada je svijet ostao šokiran razmjerima zločina koje su nacisti počinili na prostorima okupirane Evrope, slična reakcija je uslijedila i nakon rata u Bosni i Hercegovini. Uz pomoć nastavnika/ice uporedite ove fotografije i zaključite šta je slično, a šta drugačije u zločinima iz dva različita rata XX stoljeća.

Извори

- Zajednička jezgra nastavnih planova i programa Bosne i Hercegovine*, 8. 8. 2003.
- „Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju“, *Službene novine Kantona Sarajevo*, br. 23, 15. 6. 2017.
- „Zakon o srednjem obrazovanju“, *Službene novine Kantona Sarajevo*, br. 23, 15. 6. 2017.
- Nastavni materijali za izučavanje opsade Sarajeva i zločina genocida počinjenog u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine u osnovnim i srednjim školama u Kantonu Sarajevo*, Sarajevo, 2018.
- Nastavni plan i program. Gimnazija. Izorno područje – Opća gimnazija*, Sarajevo, juni 2018.
- Nastavni plan i program. Osnovna škola. Predmet: historija/povijest*, Sarajevo, avgust 2018.
- „Odluka o dopuni nastavnog programa za predmet historija/povijest u IX razredu devetogodišnjeg obrazovanja u osnovnim školama Kantona Sarajeva“, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/opsada-sarajeva-genocid-u-srebrenici-i-etnicko-ciscenje-uskoro-u-udzbenicima-za-9-razred/180327123> (30. 4. 2019)
- „Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini“, *Službeni glasnik BiH*, 18/03
- Recommendation 1454 (2000) Education in Bosnia and Herzegovina*, Council of Europe, Parliamentary Assembly
- Препорука (2001)15 о настави историје у Европи у XXI веку*, Савет Европе, Комитет министара
- Recommendation 1880 (2009) History teaching in conflict and post-conflict areas*, Parliamentary Assembly of the Council of Europe
- Recommendation CM/Rec(2011)6 of the Committee of Ministers to member states on intercultural dialogue and the image of the other in history teaching*, Council of Europe
- „Смјернице за писање и оцјену уџбеника историје за основне и средње школе у Босни и Херцеговини“, *Службени гласник БиХ*, 05/07
- Stabilnost. Razvoj. Integracije. Izborna platforma za opće izbore u Bosni i Hercegovini 2018. godine*, SDA, Sarajevo, juli 2018.

Литература

- Allchin, D., „Pseudohistory and Pseudoscience“, *Science & Education*, 13, 2004.
- Batarilo, Katarina, „Udžbenici povijesti u funkciji pomirenja?“, *Povijest pripada i drugima, Poseban prilog Svjetla riječi. Povijest u udžbenicima*, siječanj 2009.
- Билт, Карл, *Мисија мира*, Крагујевац, 1998.
- Black, Luisa, *Приручник за наставнике историје у Босни и Херцеговини*, Council of Europe.
- Branković, Drago, Ilić, Mile, *Osnovi pedagogije*, Drugo dopunjeno izdanje, Vanja Luka, 2003.
- Васић, Драгиша Д., „Како разоткрити псеудоисторију?“, *Наука без граница, 1, Изван оквира*, Међународни тематски зборник, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2018, 325-339.
- Васић, Драгиша Д., *Историја за 9. разред основне школе*, Источно Ново Сарајево, 2018.
- Васић, Драгиша Д., „Научна заснованост наставе историје у основним и средњим школама у Републици Српској“, *Зборник радова са Округлог стола „Настава историје у Републици Српској – стање и перспективе“*, АНУРС, Бањалука (у штампи)
- Viteljić, Sandra, *Rat fotografijama*, Zagreb, 2013.
- Đozić, Adib, „Nauka o genocidu u nastavnim programima – da ili ne“, *Godišnjak BZK Preporod*, Sarajevo, 2017.
- Екмечић, Милорад, „Размишљања о методологији савремене историје“, *Историјски часопис*, књ. XLII-XLIII (1995-1996)
- Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja*, Zagreb, 2007.
- Kamberović, Husnija, „Slučaj Mustafe Busuladžića – sa povijesne margine ka političkantskom centru“, *Na margini povijesti: zbornik radova*, Sarajevo, 2018, 121-134.
- Карго, Хаике, Батарило, Катарина, *Реформа у настави историје у Босни и Херцеговини. Осавремењивање уџбеника историје у БиХ: од уклањања увредљивог садржаја из уџбеника у току 1999. године до нове генерације уџбеника у школској 2007/2008. години*, 2008.
- Ković, Miloš, Mastilović, Draga, „The Use and Abuse of History: Clio behind ICTY Bars“, *Српски историјски часопис*, I, Бања Лука – Источно Сарајево, 2018, 172-194.

- Латиновић, Горан, „О муслиманским уџбеницима историје“, *Зборник за историју Босне и Херцеговине*, 6, Београд, 2009, 329-343.
- Pingel, Falk, *UNESCO. Vodič za istraživanje i reviziju udžbenika*, Zagreb, 2000.
- Redžić, Enver, *Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija. Autonomija Bosne i Hercegovine i Treći Rajh*, Sarajevo, 1987.
- Redžić, Enver, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nauke. Geneza ideje bosanske, bošnjačke nacije*, Sarajevo, 2000.
- Страдлинг, Роберт, *Како предавати историју Европе 20. века*, Савјет Европе, 2001.
- Stradling, Robert, *Multiperspektivnost u nastavi istorije*, Savjet Evrope
- Тош, Џон, *У трагању за историјом. Циљеви, методи и нови правци у проучавању савремене историје*, Београд, 2008.
- Thompson, Damian, *Kontraznanje. Kako smo podlegli teorijama zavjere, nadrilječništvu, pseudoznanosti i kvazipovijesti*, Zagreb, 2009.
- Forić Plasto, Melisa, „Podijeljena prošlost za podijeljenu budućnost!? Rat 1992-1995. u aktuelnim bosanskohercegovačkim udžbenicima historije“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, knjiga 6, Sarajevo, 2019, 231-257.
- Haverić, Tarik, *Kritika bosanskog uma. Ogled o jednom historijski fiksiranom mentalitetu*, Sarajevo, 2016.
- Čomski, Noam, *Jugoslavija. Mir, rat i raspad*, Četvrto izdanje, Beograd, 2019.
- Šabotić, Izet, Čehajić, Mirza, *Historija. Udžbenik za deveti razred devetogodišnje osnovne škole*, Tuzla – Zenica, 2012.
- Šamić, Midhat, *Kako nastaje naučno djelo. Uvođenje u metodologiju i tehniku naučnog rada. Opšti principi*, Sarajevo, 1968.
- Šehić, Zijad, Kovačević, Aida, Leka, Alma, *Historija, istorija, povijest: udžbenik sa čitankom za četvrti razred gimnazije*, Sarajevo, 2007.

Dragiša D. Vasić

TEACHING HISTORY OR TEACHING VICTIMOLOGY AND SERBOPHOBIA?
ABOUT STUDING 1992-1995 WAR IN SARAJEVO CANTON SCHOOLS

Summary: Differences even contrasts between three educational systems in BiH – Bosnian, Croatian and Serbian are especially expressed in teaching of history, mostly in interpretation of 1992-1995 civil war in BiH. In 2017 and 2018 Sarajevo Canton openly rejected Council of Europe recommendation from 2000 to temporarily postpone teaching of that conflict in schools. Unfortunately by introducing new contents in curriculum and textbooks in that Canton principles of scientific conceit of history and adaptations to pupils age were widely dismissed. 1992-1995 war in BiH or more precisely suffering of Muslims/Bosniaks in Sarajevo and Srebrenica, which is compared to Holocaust is given central place in modern history curriculum. In the curriculum, which resembles wartime propaganda, due to its monoperspective approach, Serbian side is presented as aggressors, occupators and criminals, compared to Second World War Nazis, and all that based on manipulating historical sources and established facts. Dayton peace accords and post war organisation of BiH are characterised as unjust. Such interpretation of 1992-1995 war together with invocation of international intervention is aggressively imposed on others which can be observed in reactions from Bosnian milieu to changes made in curriculum and textbooks of recent history in Republic of Srpska.

Key words: 1992-1995 war, Sarajevo Canton, teaching history abuse